

MEVSİMLİK TARIM İŞLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK

I. GENEL OLARAK

TÜİK İşgücü istatistiklerine göre 2020 yılı Şubat ayı itibariyle ülkemizde 4 milyon 157 bin kişi tarımda çalışmaktadır. Bunlardan 530.000'i ise tarım işçisi olarak istihdam edilmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre ise tarım sektöründe 5510 sayılı Kanun madde 4/1-a bendi kapsamında (zorunlu) sigortalı olan kişi sayısı 2022 Mayıs ayı itibariyle 25.935 kişidir. Tarım sektöründe bağımsız olarak 5510 sayılı Kanun m. 4/1-b kapsamında (kendi nam ve hesabına tarımsal faaliyette bulunan) sigortalı olan kişi sayısı ise 2022 Mayıs ayı itibariyle 489.801 kişidir.

Yukarıdaki rakamlara bakıldığında tarım sektöründe hizmet akdiyle çalışanlarda yaklaşık %90'ının üzerinde kayıt dışılık bulunduğu görülmektedir.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, Kanunun ek 5. maddesinde yapılan düzenlemeyle tarımda süreksiz işlerde çalışanlara talepleri doğrultusunda isteğe bağlı sigortalı olma imkânı tanınmış bulunmaktadır.

Öğretide, tarımda isteğe bağlı sigortalılığın olmasının kayıt dışılığı artırdığı, sosyal güvenlik hukukunun temel ilkelerinden birisinin zorunluluk olduğu, Devletin kişilerin sosyal sigortalar kapsamına girmesi konusunda zorlayıcı olması gerektiği, tarımda zorunlu sigortalılığın kapsamının genişletilmesinin yerinde olacağı savunulmaktadır.

2. TARIMDA ÇALIŞMAYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1. MEVSİMLİK İŞ

Mevsimlik iş, yılın belirli devrelerinde tam randıman ile çalışıp diğer devrelerinde işçi adedini azaltan veya faaliyetlerini tamamen durduran işyerlerinde yapılan işlerdir. Bu dönemler işin konusuna göre uzun ya da kısa olabilir. Mevsimlik işte işin niteliği yılın belirli bir döneminde çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Yargıtay'a göre, mevsimlik işler yılın belirli dönemlerinde sürdürülen veya belirli dönemlerinde yoğunlaşan işler olarak kabul edilmektedir.

Yılın belli zaman dilimlerinde yapılan kısa süreli tarımsal işlere ise mevsimlik tarım işi adı verilmektedir. Gerek ekim gerekse hasat zamanında insan emeği mevsimlik tarım işlerinde oldukça yoğun kullanılan bir üretim faktörüdür.¹

¹ Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, Müslim Demir, Çalışma ve Toplum Dergisi 2015/1(44.Sayı)

2.2. TARIM VE ORMAN İŞİ

5510 sayılı Kanunda tarım ve orman işlerinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemiştir. Kanunun 3. maddesinde ise bağımsız çalışanlar bakımından tarımsal faaliyetten ne anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Tarımsal faaliyet, kendi mülkünde, ortaklık veya kiralamak suretiyle başkalarının mülkünde veya kamuya mahsus mahallerde; ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yoluyla yahut doğrudan doğruya tabiatından istifade etmek suretiyle bitki, orman, hayvan ve su ürünleri elde edilmesini ve/veya bu ürünlerin yetiştiricileri tarafından; muhafazasını, taşınmasını veya pazarlamasını ifade etmektedir.

Tarımsal faaliyet yürütme sadece kendi ad ve hesabına çalışanların yapabileceği iştir. Dolayısıyla, tarım işlerinde iş sözleşmesi ile çalışanların yaptığı iş 5510 sayılı Kanun bakımından tarımsal faaliyet olarak kabul edilmemektedir.

1977 tarihli Sosyal Sigortalar Kanunu ile ilgili Genelge 'de yer alan tanımlamaya göre, tarım ve orman işleri; arazide, deniz, göl ve nehirlerde ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yolu ile bitki, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini (üretimini) ifade eder. Üretim ve yetiştirme sürecinin tamamlanmasından sonra yapılan işler (elde edilen ürünlerin taşınması ve depolanması gibi) tarım işi sayılmaz. Yine aynı sebeple, açık denizde balık avlama işi, üretim ve yetiştirme işi olarak kabul edilmeyeceğinden tarım işi sayılmaz. Dolayısıyla bu görüşe göre, 1977 tarihli Genelgenin tarım işi tanımı dışında kalan bu işlerde çalışanlar sigortalı sayılmalıdır.²

5510 sayılı Kanunda tarım veya orman işinin bir tanımı yapılmamış olsa da mevzuatımızda bulunan ve aşağıda belirtilen kaynaklar ile yargı kararları göz önünde bulundurularak, bu konuda bir değerlendirme yapıлып söz konusu işin niteliğinin belirlenmesi yerinde olacaktır.

4857 sayılı İş Kanunu'nun 111. maddesi ve Sanayi, Ticaret, Tarım ve Orman İşlerinden Sayılan İşlere İlişkin Yönetmelik'in 4. maddesi hükmü uyarınca;

1- Her çeşit meyveli ve meyvesiz bitkiler; çay, pamuk, tütün, elyaflı bitkiler; turuncgiller; pirinç, baklagiller; ağaç, ağaççık, omca, tohum, fide, fidan; sebze ve tarla ürünleri; yem ve süs bitkilerinin yetiştirilmesi, üretimi, ıslahı, araştırılması, bunlarla ilgili her türlü toprak işleri, ekim, dikim, aşı, budama, sulama, gübreleme, hasat, harman, devşirme, temizleme, hazırlama ve ayırma işleri, hastalık ve zararlılarla mücadele, sulama birliklerince ortaklaşa ödeme usulü ile tarımsal sulama sistemlerinin işletilmesi, toprak ıslahı, çayır, mera, toprak ve su korunması gibi işler,

2- Her türlü iş ve gelir hayvanlarının yetiştirilmesi, üretimi, ıslahı ve bunlarla ilgili bakım, güdüm, terbiye, kırkım, sağım ve ürünlerinin elde edilmesi, toplanması, saklanması ile bu hayvanların hastalık ve asalaklarıyla mücadele işleri,

² Türk ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Tarımda Çalışanlar, Münevver Temir, Yetkin Yayınları, Ankara 2020,S.352

3- Ormanların korunması, planlanması (amenajman), yetiştirilmesi, işletilmesi, sınırlandırılması çalışmaları, yangınla mücadele çalışmaları, bunlara ait alt yapı çalışmaları ile etüt proje, ağaçlandırma, erozyon kontrolü, rehabilitasyon, orman içi mera ıslahı, aşılama, tohum ve ağaç ıslahı, tohum toplama, fidan üretimi, tohumlukların tesisi, ormancılık araştırma çalışmaları ile av yaban hayatı çalışmaları, milli park, orman içi dinlenme yerleri ve kent ormanlarının kurulması, bakımı, geliştirilmesi ve korunması işleri,

4- 20/4/1967 tarihli ve 854 sayılı Deniz İş Kanunu hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kara ve su ürünleri avcılığı, yetiştiriciliği ve üreticiliği ile bu yoldan elde edilen ürünlerin saklanması ve taşınması işleri, tarım ve orman işlerinde sayılmıştır.

Yargıtay'a göre hayvancılık da dahil olmak üzere toprağa dayalı üretme, bakım ve yetiştirme tarım işinin belirgin faaliyetlerini oluşturmaktadır. Fakat üretme ve yetiştirme sürecinin tamamlanmasından sonra yapılan işler tarım işi olarak nitelendirilemez. Tarım sanatlarına ait işler de tarım işi olarak kabul edilmemekte ve bu işlerde çalışanlar 5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı sayılmaktadır. Aynı şekilde tarım işyerlerinde yapılan ancak tarım işi sayılmayan işlerde çalışanlar da 5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olarak kabul edilmektedir.³

Asıl işin yapıldığı işyeri tarım işyeri olmadıkça park, bahçe gibi yerlerde çalışan mevsimlik işçiler tarım işinde çalışıyor olarak kabul edilmeyecektir.⁴

2.3. SÜREKSİZ İŞ

Süreksiz işin tanımı, 5510 sayılı Kanunda yapılmamıştır. Bu konuda 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 10. maddesi uyarınca niteliği itibariyle en fazla 30 gün süren işler süreksiz iş olarak kabul edilecek ve bu nitelikte tarım işlerinde çalışan mevsimlik işçiler 5510 sayılı Kanunun Ek 5. maddesi kapsamında sigortalılık talebinde bulunmamış iseler sosyal sigortaların kapsamı dışında kalacaklardır.⁵

2.4. TARIM İŞÇİSİ

Tarım kesiminde çalışmak ile tarım işçisi olmak farklı kavramlardır. Her tarım kesiminde çalışan tarım işçisi değildir.

Tarım işlerinde (toprağa ve hayvancılığa yönelik dikim, söküm, üretme, yetiştirme, bakım faaliyetleri ve orman içi yolları dahil) bir iş sözleşmesi ile işverene bağlı olarak çalışan kişiler tarım işçisi olarak tanımlanmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi ise mevsimlik tarım işlerinde bir işverene bağımlı olarak çalışan kişilerdir. Mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı kendi memleketlerinde göç etmeksizin tarım işi ile uğraşırken diğer bir kısmı göç ederek tarım işi ile uğraşmaktadırlar.

³Tarım işi olarak kabul edilmeyen işlerin tarım işyerlerinde veya tarım işyeri niteliği taşımayan işyerlerinde yapılması bu işlerde çalışan işçilerin sigortalılık niteliğini etkilememektedir. Bu işçiler 5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı sayılmalıdır. (Türk İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Mevsimlik İş Sözleşmesi, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2020, Didem Yardımcıoğlu, s.474.Dipnot 25

⁴ Türk İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Mevsimlik İş Sözleşmesi, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2020, Didem Yardımcıoğlu, s.475

⁵ Türk İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Mevsimlik İş Sözleşmesi, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2020, Didem Yardımcıoğlu, s.475

Genellikle işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağına sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler, tarımsal işgücü talebi yoğun olan yerlere giderek, gezici veya geçici olarak çalışmaktadırlar.⁶

3. 5510 SAYILI KANUN KAPSAMINDA TARIM VE ORMAN İŞLERİNDE ÇALIŞANLARIN SİGORTALILIĞI

3.1. İŞ SÖZLEŞMESİYLE SÜREKLİ VEYA SÜREKSİZ İŞLERDE ÇALIŞAN TARIM VE ORMAN İŞÇİLERİNİN SİGORTALILIĞI

5510 sayılı Kanunun 4/I-a bendi uyarınca, kamu idarelerinde sürekli veya süreksiz çalışan tarım ve orman işçileri ile özel sektörde sürekli çalışan tarım ve orman işçileri zorunlu sigortalı kapsamında sayılmaktadır.

Tarım ve orman işlerinde hizmet akdiyle sürekli olarak çalışanlar, 5510 sayılı Kanunun 4/1-a kapsamında sigortalı olanlarla aynı hak ve yükümlülöklere sahiptir.

Ancak kanun koyucu bazı durumlarda sürekli tarım işçileri için bir takım istisnai düzenlemelere yer vermiştir.

5510 sayılı Kanunu'nun 8/I-a bendi gereğince, işverenler tarafından işe giriş bildirgesi inşaat, balıkçılık ve tarım işyerlerinde işe başlatılacak sigortalılar için en geç çalışmaya başladığı gün Kuruma verilmesi halinde, sigortalılık başlangıcından önce bildirilmiş sayılır.

5510 sayılı Kanunu'nun 6/I-ı bendi uyarınca, özel sektörde tarım işlerinde ücret karşılığı da olsa süreksiz çalışanları ise zorunlu sigorta kapsamına almamaktadır.

Ancak daha sonra yapılan 5510 sayılı Kanunu'nun Ek. 5/IV maddesindeki düzenleme uyarınca, bu yasa döneminde tarım ve orman işinde süreksiz olarak çalışmaya başlayanlar, isteğe bağılı olarak bazı sigorta kolları bakımından sosyal sigorta kapsamına alınmışlardır.⁷

Ölkemizde bölgelere ve iklim şartlarına göre değışiklik gösteren tarım işlerinde bir işveren yanında hizmet akdiyle en çok 30 işgünü çalıştıktan sonra bir diğeri işverenin işyerinde çalışmaya başlayan, dolayısıyla her bir işveren emrinde 30 işgünü geçmeyen sürelerde çalışan kimseler istekleri halinde 5510 sayılı Kanunun Ek 5. maddesi kapsamında sigortalı sayılabileceklerdir.

Söz konusu düzenleme uyarınca tarım ve orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz çalışanların örneğı Kurumca hazırlanan ve Kurumca belirlenen ilgili muhtarlık, birlik kuruluşu, il

⁶ Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, Müslim Demir, Çalışma ve Toplum Dergisi 2015/1 (44.Sayı)

⁷ Bunlar hakkında 5510 sayılı SSGSSK'nun kısa vadeli sigorta kolları bakımından yalnızca iş kazası ve meslek hastalığı sigortası, uzun vadeli sigorta kolları yönünden ise malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası ile genel sağlık sigortası hükümleri uygulanır. Süreksiz olarak çalışan tarım ve orman işçileri hakkında, hastalık ile analık sigortası hükümlerinin uygulanması söz konusu değildir. Tarım ve Orman İşlerinde süreksiz olarak çalışmaya başlayıp isteğe bağılı olarak sigortalı olanların iş kazası ve meslek hastalığı sigortasından yararlanabilmeleri için iş kazasının olduğu tarihten en az 10 gün önce tescil edilmiş olmaları ve sigortalılıklarının sona ermemiş olması, bu Kanuna göre iş kazası ve meslek hastalığından dolayı geçici iş göremezlik ödeneğı ödenmesi veya sürekli iş göremezlik geliri ya da malullük ,yaşlılık ve ölüm sigortalarından aylık bağlanabilmesi için prim ve prime ilişkin ve mesleki her türlü borçlarının ödenmiş olması şartı aranır. İş kazası ve meslek hastalığı halinde durum ,kendilerince veya işverenlerince kolluk kuvvetlerine derhal ve Kuruma da en geç 3 işgünü içinde bildirilir.

veya ilçe tarım müdürlükleri tarafından usulüne uygun olarak düzenlenip onaylanmış belgeleri ile talepte buldukları tarihten itibaren sigortalı sayılırlar.⁸

5510 sayılı Kanun'un Ek 5. maddesi kapsamında sigortalı olan mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılıkları, aynı Kanununun 4. maddesi kapsamında (zorunlu) sigortalı olarak çalışmaya başladıkları tarihten itibaren sona erecektir. Kanun koyucu tarafından zorunlu sigortalılığa bağlı çalışma Ek 5. madde kapsamında isteğe bağlı çalışmaya üstün tutulmuş bulunmaktadır.

5510 sayılı Kanun Ek 5. maddesi kapsamında sigortalılık, sigortalının talebine bağlı olup zorunlu bir sigortalılık olmadığından bu kişiler her zaman için sigortalılıklarını sona erdirmeye talebinde bulunabilirler. Eğer mevsimlik tarım işçisi Ek madde 5 kapsamındaki sigortalılığını sona erdirmeye talebinde bulunmuş ise sigortalılığı talep tarihinden itibaren sona erecektir.

Ayrıca, yine bu kapsamda sigortalı olan mevsimlik işçilerden prim borcu bulunup da talepte bulunanların sigortalılıkları primi ödenmiş son günden, gelir ya da aylık talebinde bulunanların aylığa hak kazanmış olmak şartıyla talep tarihinden ve ölen sigortalıların da ölüm tarihinden itibaren sona erecektir.

Zorunlu sigortalılık kapsamında olmama, sigorta kapsamında olmama (sosyal güvenceden uzak bulunma) anlamını taşımamaktadır. Nitekim daha önce 2495 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu döneminde özel sektörde 30 günden az süreyle çalışan tarım işçileri günümüzde 5510 sayılı Kanun'unun Geçici 12. maddesi uyarınca isteğe bağlı sigortalılıklarını sürdürmektedirler.⁹

3.2. TARIMDA BAĞIMSIZ ÇALIŞANLARIN SİGORTALILIĞI

5510 sayılı Kanun'unun 4.maddesinin I. fıkrasının 4. bendi uyarınca, tarımda bağımsız olarak faaliyet gösterenler sigortalı sayılmaktadır.

5510 sayılı Kanun'unun 3. maddesinin birinci fıkrasının 19. bendi uyarınca, tarımda bağımsız çalışanlar; bitki, orman, hayvan ve su ürünlerinin elde edilmesi ve/veya bu ürünlerin yetiştiricileri tarafından muhafazası, taşınması veya pazarlanması işlerinde faaliyet göstermektedir. Söz konusu kişilerin bu faaliyetleri; kendi mülklerinde veya ortaklık yahut

⁸ Bildirge örneği http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan_form_ve_dilekçeler/formlar.5510_sayılı_Kanun_ek.m.5_hükmü_gereğince_SGK_tarafından_hazırlanması_gereken_bildirge,2011/36_sayılı_SGK_Genelgesi_Ek_1'de_“Tarım_İşlerinde_Hizmet_Akdiyle_Süreksiz_Çalışanlara_Ait_Giriş_Bildirgesi”_olarak_yer_almış_ve_bu_bildirgenin_5510_sayılı_Kanun_ek_madde5_hükmü_gereğince_kamu_idarelerinde_tarım_işlerinde_iş_sözleşmesiyle_süreksiz_olarak_çalışanlar_hariç_olmak_üzere_tarım_işlerinde_hizmet_akdiyle_süreksiz_olarak_çalışan_sigortalıların_Kuruma_bildirilmesi_amacıyla_kullanılacağı_ifade_edilmiştir.

⁹ 1.1.1984 tarihinde yürürlüğe giren 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, tarım işlerinde hizmet akdiyle süreksiz çalışan sigortalıların sosyal güvenliğini sağlıyordu.5510 sayılı SSGSSK'nun 106. maddesiyle 2925 sayılı Kanununun 1-5,13-17,24,33 ve 35. Maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. İlgili Kanunun ilk 5 maddesi yürürlükten kalktığı için kanun kapsamında sigortaya giriş olanağı da kalkmıştır. Dolayısıyla yalnızca önceden bu Kanun kapsamında sigortalı olanların sigortalıların devamı söz konusu olacak, bu Kanun kapsamında yeni sigortalılık ise artık mümkün olmayacaktır. Ayrıca 2925 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olanlar, sigortalılıklarının sona ermesi durumunda bir daha 2925 sayılı Kanun kapsamına giremeyeceklerdir.2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik hükümleri de bu kapsamda sigortalı olanlar hakkında uygulamaya devin edilecektir.2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik de halen yürürlüktedir.(Türk İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Mevsimlik İş Sözleşmesi, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2020, Didem Yardımcıoğlu,s.468)

kiralamak suretiyle başkalarının mülklerinde ya da kamuya mahsus mahallerde ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Bu düzenlemeye göre, tarımsal faaliyet kişinin mülkünde yapılabileceği gibi ortaklık veya kiralama suretiyle başkalarının mülkünde de gerçekleştirilebilir.

Yargıtay tarımda bağımsız çalışma (kendi ad ve hesabına faaliyet yürütülmesi) konusunda çıkan uyuşmazlıklarda; uyuşmazlık konusu olan dönem yönünden sigortalının tapulu ya da tapusuz arazisi veya kiraladığı arazi bulunup bulunmadığı, hayvan varlığı, tarımsal alet ve edevatının belirlenip belirlenmediği, ziraat bilirkişisi raporu ile yıllık tespit edilmiş net gelir, kanunla kurulu tarımsal kooperatiflere kayıtlı bulunup bulunulmadığı ve bu kooperatiflere ürün satılıp satılmadığı, tarım kredisi kullanılıp kullanılmadığı gibi hususları esas alarak hüküm kurmaktadır.¹¹

5510 sayılı Kanunu'nun 6. maddesinin birinci fıkrasının (ı) bendi uyarınca, tarımda bağımsız çalışmakla birlikte, aylık kazanç ortalamalarının, asgari günlük kazancın 30 katından düşük olduğunu belgeleyen kişiler, tarımda bağımsız çalışma yönünden sigortalı sayılmamaktadır.

BARIŞ ERDEM DANIŞMANLIK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU EKİBİ

¹⁰ Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2021, Tankut Centel, S.151

¹¹ Y.21.HD.T.19.11.2019, E.2018/5435, K.2019/7029